

TAR IBOLYA

CATULLUS C. 2A — FRAGMENTUM?

*Tam gratum est mihi, quam ferunt
puellae aureolum fuisse malum,
quod zonam soluit diu ligatam.*

A c. 2 és c. 2A egységével, illetve különállásával kapcsolatos vita meglepő módon még mindig nem dőlt el, annak ellenére, hogy mindkét tábor hívei a legmeggyőzőbbnek látszó érveket próbálják felsorakoztatni, és igen alapos indoklással igyekeznek cáfolni egymás pro- és contra-érveit. W. Eisenhut¹, aki — joggal — a különállás mellett tör lándzsát, ezt a következővel indokolja: nem gyűjtöttek egybe minden érvet a különállás mellett. A másik ok az lehetne, hogy teljesen egyértelmű, csakis egyféleképpen értelmezhető tényekre támaszkodva bizonyítani valóban nem lehet sem egyik, sem másik tételt: a szövegahagyományozódás, A. Guarino² megjegyzése, a c. 2 és c. 2A igealakjainak összevetése lehetőséget ad az egység mellett és ellen szóló érvelésre. Tartalmi-esztétikai megfontolások ugyancsak szerepet játszanak a bizonyításokban — és épp ez az a szféra, ahol megítélésem szerint még nem aknázták ki teljesen a lehetőségeket. Legutóbb Németh Béla³ foglalkozott részletesen ezzel a kérdéssel, áttekinti az erre vonatkozó kutatások két fő vonalát, majd a c. 2 és c. 3 szerkezeti megfeleléseinek elemzésével, továbbá a tartalmi vonatkozások taglalásával meggyőző módon érvel a különállás mellett.

A c. 2 egységes, zárt egész — kimondva-kimondatlanul a szétválasztás híveinek ez az egyik premisszája, s a konklúzió: a c. 2A önálló fragmentum. Próbáljuk fordítva, a c. 2A felől megközelíteni a kérdést: nem lehetséges-e, hogy Guarino megjegyzése ellenére a c. 2A teljes vers?⁴ Ha ez így lenne, az összekapcsolást a c. 2A értelmezése felől is megközelíthetjük.

A c. 2A három sorát egyetlen hasonlat alkotja, mely két világosan elkülöníthető részre oszlik: 0,5 és 2,5 sorra. Az első fél sor (A) rejtetten magában foglalja a hasonlítottat = *primum comparationis*-t (*tam gratum est mihi* → *i d tam gratum est mihi*), a hasonlat alapját = *tertium comparationis*-t kimondja (*gratum*), a következő két és fél sort (B) pedig a hasonlító = *secundum comparationis* = *apodosis* alkotja. Az „A” egyszerű kijelentés, egyes szám első személyre vonatkoztatva hangzik el. Kira-

¹ Zu Catull c. 2A und der Trennung der Gedichte in den Handschriften, *Philologus* 109 (1965) 301—305.

² *Post hoc carmen in codice antiquissimo et manu scripto ingens sequitur fragmentum*. A. GUARINO kommentárokkal ellátott Catullus-kiadásából (Venezia 1521) idézi W. EISENHUT, ld. 1. sz. j.

³ Catullus-interpretációk, *Ant. Tan.* 20 (1973) 128—137.

⁴ A kérdésfeltevés jogosultságában megerősít EISENHUT i. m. p. 302 n. 1, ahol E. idézi az *ingens fragmentum* kitételrel kapcsolatban R. A. B. MYNORS W. SCHMIDNEK írott magánlevelét, melyben Mynors a kifejezés pontosságával kapcsolatban kételyeinek ad hangot: „*ingens fragmentum*” can only, I suppose, mean a large „*lacuna*” or „*hiatus*” in the MS to which he refers, though *fragmentum* is not perhaps quite the word one would have expected. It is, however, to me quite inconceivable that A. Guarinus or his father could have found a copy of Catullus independent of the so called Veronensis; and in the extant descendants of the Veronensis — and I have seen them nearly all. There is no trace, so far as I know, of any such *lacuna* or *hiatus*.”

gadva a c. 2A összefüggéséből önálló mondatként is fel lehetne fogni, a *tam*-ot ez esetben nem utaló szónak, hanem adverbiumnak tekintve. Ez a mondat jellegét is megváltoztatná, a szubjektum valamihez való túlárado érzelmi viszonyulását fejezné ki, s írásjelként felkiáltójelet alkalmazhatnánk a végén: *Tam gratum est mihi!* A szubjektum közlésének iránya meghatározatlan, nincs megszólított, célja kizárólag egy szubjektív viszonyulás megfogalmazása a jelenben. A viszonyulás pozitív (*gratum*) és érzelmi-értékelő szférába tartozik. Az „önállósított mondat” — koncepciónál maradván a *tam* mint adverbium a pozitív viszonyulás mértékét fokozná, de korántsem tenné pontosabbá a kijelentés tartalmát. A kijelentés-hordozta információ a következőkben ragadható meg:

valakinek valami nagyon kedves, drága, értékes

Ezek közül egyedül a valaki-nek van pontosan meghatározható tartalma: *mihi* = a kijelentést tevő szubjektum = Catullus.

A *gratum est* összetett állítmány névszói része csupán annyit tesz bizonyossá, hogy nem személyről van szó (semleges alak). Ezen kívül azonban végtelen számú történésre vagy végtelen számú dologra utalhat. A *gratum* jelentése — mint kifejező kategória — nem szűkíti az olvasó számára a lehetséges végtelen számú jelentéstartalmat, mivel az teljesen a kijelentő szubjektumtól függ, mihez viszonyul érzelmileg-értékelve pozitíven — az olvasó számára ez akár negatív érték is lehet. A viszonyulás mindenesetre értékelő viszonyulás, de végtelen számú pozitív vagy negatív történésre, ill. dologra irányulhat.

Az állítmány igei része, az *est*, jelen idejűsége miatt úgy tűnik, a *gratum* végtelen jelentéstartalmához képest körülhatároltabb. Ez igaz annyiban, hogy a szubjektum szempontjából ez semmiképp sem végtelen időtartamra utaló kijelentés, mivel számára a szubjektíve megélhető idő egyáltalán, továbbá az értékelt dolog vagy történés is időben meghatározott, mégpedig a kijelentéshez képest korábbi időben, sőt, maga az értékelő viszonyulás is adott volt már a kijelentés előtt. Az *est* jelen idejűségébe tehát a múlt is mindenképp beletartozik. (Annak vizsgálata, hogy egy szubjektív költői megnyilvánulás jelene az olvasó számára végtelen jelené válik, most tekintsünk el, mivel ez a c. 2A interpretációjától általános esztétikai kérdések felé térítene el.) A csupán jelenre mint adott pillanatra való korlátozottság más vonatkozásban is feloldódik: a szubjektíven megélt idő objektív meghatározhatatlanságában. (Szubjektíven megélt időről mindenképp jogosult beszélni, hiszen egy szubjektum magára vonatkoztatott kijelentéséről van szó, mégpedig egyetlen, csak az „A”-t vizsgálva végtelen számú információt tartalmazó kijelentésről. És mivel ez az egyetlen kijelentés tétetik meg, az olvasó mint szubjektum számára fontos, ill. egyetlen fontos kijelentést éli meg, amely egyetlensége miatt betölti vagy legalábbis meghatározza a szubjektum egészét.)

A „*Tam gratum est mihi!*” formában tehát előttünk áll egy teoretikusan végtelen számú információt hordozó mondat, melyet csak a *mihi* határoz meg konkrétan.

Az „A” azonban nem önálló, hanem a hasonlat első része, a *tam* pedig hasonlító kötőszó, s ez gyökeresen megváltoztatja „A” jellegét. A *tam*-nak így feszültséget fokozó hatása van, várjuk az apodosist, s az apodosis révén legfőként azt, hogy a lehetséges végtelen számú információ végessé, esetleg egy meghatározott információvá váljék. (Az apodosissnak másképp nem is lenne értelme, „A”-t csak a konkretizálás irányában lehet tovább vezetni.)

A „B” mennyiben oldja fel ezt az elvárás okozta feszültséget? Mindenképp: egy meghatározott történet bontakozik ki „B”-ből. Ez a kibontakozás az olvasó gondolati-asszociációs munkájának is következménye, mivel „B” csak utalásszerűen

tartalmazza a történetet (ezért nem jogosult ,B'-ben az apodosis teljes kifejtéséről beszélni).

A ,B' kezdő szava a *quam* — a *tam* megfelelője, ,B'-t szervesen, szintaktikai szinten kapcsolja össze ,A'-val. A *ferunt* oratio obliquát bevezető állítmánnyal a megnyilatkozó kilép a szubjektív szférából (szubjektív-objektív, egyes-általános ellentéte); a saját magára vonatkozó közlés helyébe ,A'-val szemben valamely általánosan ismert (*ferunt* — általános alany) történetre vagy történésre való utalás kerül. A végletesen szubjektív (*mihi*) helyébe a végletesen objektív (*ferunt* — más mondja — mindenki mondja, a szubjektív kijelentéssel szemben az objektív igazságérték fokozódik) lép. A *ferunt*-nak ez a funkciója rendkívül lényeges és a tudatos költői formálás jele. Az apodosis nélküle is érthető lenne (*quam puellae ... malum fuerat*), de épp a szubjektív-objektív, egyes-általános ellentéte sikkadna el.

puellae pernici ... aureolum fuisse malum

Az Atalanta-mítosz elemeit úgy válogatta és sűrítette Catullus, hogy egyfelől Atalanta megnevezése nélkül is egyértelmű, kiről van szó, másfelől megmagyarázza a *gratum* mibenlétét, s mindemellett a hellénisztikus ideált is követi: kevésbé elterjedt mítosz-variánst dolgoz fel, ill. új elemeket sző bele a saját művészi cél megvalósítása érdekében. Ezt a hármas „feladatmegvalósítást” csak együttesen tudjuk vizsgálni.

puella pernix — aureolum malum — zonam soluit — ezek a Catullus-választotta mítosz-variáns lényeges elemei, melyek egyúttal felismerhetővé is teszik a mítoszt. Egyetlen *puella pernix*-et ismerünk, akinek az aranyalma megoldotta övét: Atalantát, aki számára tehát az aranyalma szüzességének elvesztését jelentette. A *pernix* jelző a versenyfutás-motívumra utal, az aranyalma pedig Hippomenészre—Aphroditére, kinek tanácsára előbbi aranyalmákat (szám szerint háromat) dobott Atalanta útjába. *Zonam diu ligatam* — a szüzesség, egyúttal az Artemisszel való kapcsolat jelképe. A catullusi utalásokból az Atalanta-mítosz boiótiai változata sejlik elő⁵, de hozzá képest változtatásokat is fedezünk fel a római költőnél. Catullus a három aranyalma helyett csak egyet említ, ami azonban ennél sokkal fontosabb: Atalantának pozitív érzelmeket tulajdonít. (Az ,A' *gratum*-a mint *tertium comparationis* a ,B' *aureolum malum*-ára is vonatkozik.) Volt-e előzménye ennek? Egyetlen hasonló adalékunk erre Theokritosz 3. idilljének 40—42. sora, ugyan itt is több almáról szól a költő, melyek szerelemre lobbantották Atalantát Hippomenész iránt, aki az almákat kezében tartva futott. Hellénisztikus költő tehát az első, akinél a szerelem-motívum Atalanta részéről is felmerül, bár másképp mint Catullusnál: az almák — Aphrodité adománya — megpillantása váltja ki Atalanta forró szerelmét.

Catullus bravúros megoldással ad más értelmezést a mítosznak: a c. 2A apodosisa önmagában hagyományhűbb értelmezése lehetne a theokritoszinál (aranyalma miatt vesztette el szüzességét a fürge leány — ezt nyugodtan lehet futás közben elébe dobott aranyalmának értelmezni, amely végül is Atalantán kívüli ok, isteni beavatkozás), a *gratum* azonban egészen meghatározott irányban alakítja azt, ,A' végtelen számú lehetséges, általános információját egy meghatározottra csökkentve — *aureolum malum — gratum*. A három alma eggyel való behelyettesítése is szignifikáns Catullusnál: a három konkrétságával szemben az egy itt általános, jelszerű⁶.

⁵ ROSCHER: Lexikon der griechischen und römischen Mythologie, Leipzig 1884—1890, Bd I s. v. Atalante (664—668).

⁶ Másképp erről H. GUGEL: Die Einheit von Catulls erstem Passergedicht, Latomus 27 (1968) 810—822; G. LIEBERG: Puella divina, Amsterdam 1962, 99—110; E. SCHÄFER: Das Verhältnis von Erlebnis und Kunstgestalt bei Catull, Hermes Einzelschriften 18 (1966) 68 sqq.

Az *aureolum malum* tehát jel, s mibenléte a szövegen belül is egyértelmű: a *zonam soluit diu ligatam*-ból következően szerelmi jel. (Ezt a jelentést erősíti szövegen kívüli tudásunk is: az aranyalma Aphrodité adománya.) A *gratum*-ban kifejezett érték azért kapcsolódhat a szerelmi jelhez (vagy tovább értelmezve a szerelmi záloghoz), mert szeretett személytől származik, szerelmi zálogot viszont az ad, aki szeret. A szerelmi zálog adása-kapása után pedig elkövetkezik a vágyott beteljesülés — vágyott, mivel a *gratum* jelentése a *zonam soluit* értelmét is befolyásolja, pozitív érték irányában. Az *aureolum malum* szerelmi jelként, zálogként való értelmezése igen fontos tanulsággal is szolgál: Catullus kiiktatta az isteni beavatkozást a mítosz-ból, humanizálta.

Atalanta és Hippomenész története tehát a catullusi értelmezésben egy kölcsönös szerelem története, mely az Atalanta által vágyott beteljesüléssel végződik. S ez most már visszahat az „A” értelmezésére is: a dolog vagy történés, mely a *gratum* mögött rejlik, szerelemmel kapcsolatos — vagy egy szerelmi beteljesülést ígérő zálogra, vagy magára a beteljesülésre céloz a költő. És miért kellene ezt bővebben kifejteni (megteszi az apodosis!) vagy konkrétan megnevezni? Éppen „A” és „B” többszörös egymásra vonatkozása, oda-vissza hatása, a szubjektív-objektív, egyes és általános ellentéte, az „A” keltette feszültség „B”-ben való feloldása teszi egységes egészzé ezt a három sort. Reflexió egy szerelem boldog korszakáról. Túláradó érzelmeket magába fojtani nem tudó szubjektum felkiáltása, de a néhány szó egész történetet idéz fel, mert a mítosz — az objektív — visszavetül a szubjektív szférára is, és az egyéni-egyedi általános jelentőséget kap ezáltal, ami nagyon is jellemző a catullusi költészetre.

A c. 2A is kísérlet egy érzelem minőségének és mértékének megfogalmazására, mint pl. a c. 7, 8 vagy akár a 48, 51, 58, 68, 72, 85, 87, s ezek között a c. 2A egy-két közeli rokonára is rábukkanunk: a c. 7, c. 87 és részben a c. 48 szerkezetét szintén hasonlat határozza meg, s valamennyinél megfigyelhetjük a szubjektív szféra vagy az egyes végtelenné tágítását, egyfajta mítizáló törekvést (konkrét mítoszra való utalás nélkül is).

Érv-e a c. 2A nem-*fragmentum* voltával szemben a párhuzamos példák hiánya a görög költészetben? Sem a lírikusok darabjai, sem az Anthologia Palatina erotikus epigrammái közt nincs olyan költemény, amely úgy állna egyetlen hasonlatból, hogy a hasonlított teljesen általános, a hasonlító pedig egy mítikus történetre utal vagy azt beszéli el. Ezt azonban nem tartom kizáró oknak. Magán a Catullus-*corpuson* belül viszont találunk hasonló szerkezetű költeményeket, s talán a c. 2A struktúrájának elemzésével sikerült e három soros vers zártsága és önállósága mellett meggyőző érveket felsorakoztatni.

IBOLYA TAR

CATULLUS C. 2A — EIN FRAGMENT?

Die Zusammengehörigkeit von Catulls c. 2 und c. 2A ist noch immer eine stark umstrittene Frage der Catullus-Philologie. Aufgrund der Handschriftentradition ist die Frage nicht zu entscheiden, es bleiben die ästhetischen, inhaltlichen Gesichtspunkte als Ausgangspunkt. Aus dieser Grundstellung versucht der Aufsatz das Problem von c. 2A anzunähern und mit der Analyse von c. 2A glaubt er beweisen zu können, dass das bisher für *fragmentum* gehaltene Gedicht ein vollendetes *carmen* ist, c. 2 und c. 2A also keinesfalls ein einheitliches Gedicht bilden können.